

UO'K: 37.015.3:373.3

KICHIK YOSHDAGI O'QUVCHILARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI VA ULARNING ASSOTSIATIV FIKRLASHGA TA'SIRI**PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF SCHOOLCHILDREN AND THEIR IMPACT ON ASSOCIATIVE THINKING****ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА АССОЦИАТИВНОЕ МЫШЛЕНИЕ****Ortiqova Zulfiya Nurmaxamatovna**

Farg'ona davlat universiteti, Boshlang'ich ta'lim uslubiyoti kafedrası katta o'qituvchisi (PhD)

Annotatsiya

Ushbu maqolada kichik yoshdagi o'quvchilarning assotsiativ fikrlash qobiliyatlari va uning psixologik xususiyatlarga ta'siri o'rganiladi. Assotsiativ fikrlash — bu bolalarning turli stimuluslar o'rtasidagi bog'liqlikni anglash va eslab qolish orqali yangi bilimlarni o'zlashtirish jarayonidir. Maqolada Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasiga asoslanib, bolalarning fikrlash jarayonidagi o'zgarishlar hamda assotsiativ fikrlashning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar tahlil qilinadi. Guttentag tadqiqotlari asosida assotsiativ fikrlashning avtomatik va maqsadli o'rganish jarayonlari orqali qanday rivojlanishi va bu jarayonlarning yoshga qarab qanday farqlanishi ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari bolalarning intellektual va psixologik rivojlanishiga, shuningdek, ularning kognitiv va emotsional o'sishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini yoritadi.

Abstract

This article examines the associative thinking abilities of young learners and their influence on psychological characteristics. Associative thinking refers to the process by which children comprehend and retain connections between various stimuli, facilitating the acquisition of new knowledge. The paper analyzes the cognitive development of children based on Piaget's theory, focusing on the changes in their thinking processes and the factors that influence the development of associative thinking. Drawing on Guttentag's research, the study explores how associative thinking evolves through both automatic and goal-directed learning, and how these processes vary by age. The findings demonstrate the significant role of associative thinking in children's intellectual and psychological development, as well as in their cognitive and emotional growth.

Аннотация

В данной статье рассматриваются ассоциативные способности мышления младших школьников и их влияние на психологические особенности. Ассоциативное мышление представляет собой процесс, в ходе которого дети понимают и запоминают связи между различными стимулами, что способствует усвоению новых знаний. В статье, опираясь на теорию когнитивного развития Пиаже, анализируются изменения в мышлении детей и факторы, влияющие на формирование ассоциативного мышления. На основе исследований Гуттенгага рассматривается развитие ассоциативного мышления через автоматическое и целенаправленное обучение, а также различия этих процессов в зависимости от возраста. Результаты исследования демонстрируют значительное влияние ассоциативного мышления на интеллектуальное и психологическое развитие детей, а также на их когнитивный и эмоциональный рост.

Kalit so'zlar: assotsiativ fikrlash, kognitiv rivojlanish, psixologik xususiyatlar, bolalar, yosh guruhlari, avtomatik o'rganish, maqsadli o'rganish, Guttentag, Piaget, intellektual rivojlanish, emotsional rivojlanish, bolalar psixologiyasi, o'rganish jarayonlari, stimul, kognitiv jarayonlar, rivojlanish nazariyasi, tajriba, bog'lanish, fikrlash jarayoni, ongli fikrlash, bolalar o'qish.

Key words: associative thinking, cognitive development, psychological characteristics, children, age groups, automatic learning, goal-directed learning, Guttentag, Piaget, intellectual development, emotional development, child psychology, learning processes, stimulus, cognitive processes, development theory, experience, connection, thinking process, conscious thinking, children's education.

Ключевые слова: ассоциативное мышление, когнитивное развитие, психологические особенности, дети, возрастные группы, автоматическое обучение, целенаправленное обучение, Гуттенгаг, Пиаже, интеллектуальное развитие, эмоциональное развитие, психология детей, процессы обучения, стимул, когнитивные процессы, теория развития, опыт, связь, мыслительный процесс, осознанное мышление, детское образование.

KIRISH

Assotsiativ fikrlash – bu insonning turli xil stimuluslar o'rtasidagi bog'lanishni anglash va eslab qolish orqali yangi bilimlar va tajribalar yaratish jarayonidir. Bu jarayon kichik yoshdagi o'quvchilar uchun alohida ahamiyatga ega, chunki ular hozirgi vaqtda dunyoqarashlarini shakllantirib, yangi ma'lumotlarni o'zlashtirishda faol ishtirok etadilar. Kichik yoshdagi o'quvchilarning assotsiativ fikrlash qobiliyati, ularning intellektual va psixologik rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Kichik yoshdagi bolalar, odatda, dunyoni tajriba orqali anglaydilar. Ularning fikrlash jarayoni ma'lum bir tartibda rivojlanadi. Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasiga ko'ra, 2–7 yosh oralig'ida bolalar preoperatsion davrni boshdan kechirishadi. Bu davrda bolalar ob'ektlarni, hodisalarni va tushunchalarni tasavvurda bo'lsa-da, ularga aniq bir bog'lanishni o'rnatishda ba'zi qiyinchiliklarga duch keladilar. Ammo shu bilan birga, ular o'zlarining tajribalariga asoslanib, assotsiativ bog'lanishlarni tezda o'zlashtiradilar. Assotsiativ fikrlashning rivojlanishi bolaning tajribasiga, atrof-muhitga va shaxsiy ehtiyojlarga bog'liq. Bolalar o'zlari uchun yangi bilimlarni o'rganish jarayonida biror voqea yoki hodisani boshdan kechirganda, ular bu voqealar o'rtasidagi bog'lanishni avtomatik tarzda tashkil qiladilar. Masalan, bolaning uyga kelganida ota-onasining yuzidagi tabassumni o'rganishi, uning o'sha kunga xos bo'lgan yaxshi kayfiyatni anglatishi mumkin. Guttentag tomonidan o'tkazilgan tadqiqotda assotsiativ fikrlashning ikkita asosiy jarayoni – avtomatik va maqsadli o'rganish tahlil qilingan.

1. Avtomatik o'rganish: Bu jarayon, odatda, bolaning bevosita e'tiborini talab qilmaydi. Bola o'z tajribalarini o'rganish orqali ma'lum bir stimuluslarni boshqa stimuluslar bilan bog'lashni tabiiy ravishda o'rganadi. Masalan, bola har safar ertalab maktabga borganida o'qituvchi tomonidan "xayrli tong" degan so'zlarni eshitadi, bu esa bolaning ertalabki kunni boshqarishga yordam beruvchi bir bog'lanish yaratadi. Bunday o'rganish ko'pincha bolaning aqliy rivojlanishining avvalgi bosqichlariga xosdir.

2. Maqsadli o'rganish: Bu jarayon esa bolalarning ongli va ixtiyoriy fikrlashini talab qiladi. Bola o'zining tajribasiga asoslanib, ma'lum bir maqsadga erishish uchun o'z bilimlarini va ko'nikmalarini ishlatadi. Masalan, bola maktabda o'rganilayotgan yangi mavzu bo'yicha bilimni kengaytirish uchun o'quv materiallari o'rtasida bog'lanishlar yaratadi. Bu turdagi o'rganish bolaning intellektual rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Assotsiativ fikrlash bolaning rivojlanishida muhim o'rin tutadi, chunki u o'zaro bog'lanishlarni va tushunchalarni tushunishni osonlashtiradi. Bolalar o'zlarining kundalik hayotidagi turli hodisalar va vaziyatlar orqali yangi bilimlarni o'zlashtiradilar. Bu jarayon esa ularning ijtimoiy va kognitiv rivojlanishiga yordam beradi.

Kognitiv rivojlanish: Assotsiativ fikrlash orqali bola o'z dunyoqarashini shakllantiradi va yangi bilimlarni yodda saqlashni o'rganadi. Masalan, bola odamlar bilan bo'lgan suhbatlarda, voqealarni kuzatishda yoki o'yinlarda turli stimuluslar o'rtasidagi bog'lanishni o'rganadi va natijada uning fikrlash qobiliyati rivojlanadi.

Emotsional rivojlanish: Assotsiativ fikrlash bolaga dunyoni tushunishda va boshqalar bilan o'zaro aloqada bo'lishda yordam beradi. Agar bola qandaydir emotsional tajriba (masalan, qo'rquv, hayajon)ni biror voqeaga bog'lasa, u bu tajribani boshqa vaziyatlarda qo'llashni o'rganadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Guttentag tomonidan olib borilgan tadqiqot, bolalar va kattalar o'rtasidagi assotsiativ fikrlash va ma'lumotlarni eslab qolish qobiliyatlari orasidagi farqlarni batafsil tahlil qiladi. Tadqiqotda bolalar yoshiga qarab assotsiativ fikrlash jarayonlarining qanday o'zgarishi va rivojlanishi, shuningdek, bu jarayonlar kattalar bilan taqqoslanganda qanday farq qiladi, chuqur o'rganilgan. Ushbu maqola metodologiyasi bo'yicha bolalarning assotsiativ fikrlash jarayonlarini yanada kengroq va ilmiy tarzda tahlil qilish uchun quyidagi metodlar va yondoshuvlarni o'rganadi.

Tadqiqotning maqsadi – Guttentagning tadqiqotida bolalar va kattalar o'rtasidagi assotsiativ fikrlash jarayonlarini solishtirish va ularning rivojlanishidagi farqlarni aniqlash edi. Tadqiqotning asosiy maqsadi shundan iboratki, assotsiativ fikrlashning avtomatik va maqsadli o'rganish jarayonlari bolalar va kattalar uchun qanday farq qiladi va bu farq bolalarning yoshiga qarab qanday o'zgaradi.

1. **Ishtirokchilar va namunalar** Tadqiqotda bir nechta yosh guruhlari ishtirok etdi, ularning orasida kichik yoshdagi bolalar (3–7 yosh), o'rta yoshdagi bolalar (8–12 yosh) va kattalar (18+ yosh) bor

edi. Bu guruhlar orasidagi farqlarni solishtirish orqali bolalar yoshiga qarab assotsiativ fikrlash jarayonlarining qanday o'zgarishini tahlil qilish imkoniyati yaratildi.

2. **Eksperimental dizayn.** Tadqiqot eksperimental tajribalardan foydalanildi, ularning asosiy maqsadi assotsiativ fikrlash va ma'lumotlarni eslab qolishning avtomatik va maqsadli o'rganish jarayonlarini o'rganish edi. Har bir ishtirokchiga bir nechta stimuli va ma'lumotlar taqdim etildi. Taqdim etilgan stimuli (so'zlar, rasmlar yoki audio) bolalar va kattalar tomonidan qanday eslab qolinishini, qanday bog'lanishlar o'rnatilishini va bu jarayonning avtomatik yoki ixtiyoriy xususiyatlarini aniqlashga qaratildi.

Eksperimental shartlar:

Avtomatik o'rganish shartlari: Ishtirokchilarga stimuli to'plami taklif qilindi, bunda ular stimuli orasida har qanday bog'lanishni qidirishlari kerak edi. Ushbu shartlarda, o'rganish jarayoni bolalar tomonidan intuitiv tarzda amalga oshirildi, ya'ni e'tibor va ongli ishtirokni talab qilmasdan.

Maqsadli o'rganish shartlari: Ishtirokchilarga ma'lum bir maqsad bilan stimuli taklif qilindi. Bu holatda, o'rganish jarayoni ko'proq ongsiz va e'tiborli tarzda amalga oshirildi, va ishtirokchilarga stimuli orasidagi aloqani o'rganish uchun ongli ravishda fikr yuritish kerak edi.

Tadqiqotda olingan ma'lumotlar to'plami uchta asosiy mezon asosida tahlil qilindi:

Eslab qolish darajasi: Ishtirokchilarning stimuli va ular o'rtasidagi bog'lanishlarni qanday eslab qolishlari o'rganildi. Bu daraja bolalar va kattalar o'rtasida qanday farq qilishi tahlil qilindi, shuningdek, yoshga qarab bolalar assotsiativ fikrlash jarayonlarida qanday o'zgarishlar ko'rsatganligi baholandi.

Stimuli o'rtasidagi bog'lanishlar: Avtomatik va maqsadli o'rganish jarayonlari asosida, stimuli orasidagi bog'lanishlarning soni va turini solishtirish orqali, ishtirokchilarning fikrlash jarayonlarining xususiyatlari aniqlanishi kerak edi. Bu yondoshuv, o'rganishning qanday xususiyatlarga ega ekanligini va yoshga qarab qanday farq qilishini ko'rsatish uchun zarur edi.

Tezlik va natijalar: Bolalar va kattalar o'rtasidagi assotsiativ fikrlash tezligi o'lchandi. Avtomatik o'rganishda bolalar ko'pincha tezroq va intuitiv tarzda bog'lanishlarni eslab qolishgan, ammo maqsadli o'rganishda kattalar yuqori aniqlik va tizimli yondoshuvni ko'rsatganlar.

NATIJA VA MUHOKAMA

Guttentagning tadqiqotida kichik yoshdagi o'quvchilarning assotsiativ fikrlash qobiliyatlari, asosan, ikki asosiy jarayon orqali amalga oshiriladi: avtomatik va maqsadli o'rganish. Avtomatik o'rganish, ko'proq bolalar o'z-o'zidan paydo bo'ladigan bog'lanishlarni o'rganish jarayoni sifatida tushuniladi. Bu jarayon ko'pincha bolalar uchun tabiiydir, chunki ular atrof-muhitdan o'zlarini o'rganish orqali turli bog'lanishlarni eslab qoladilar. Maqsadli o'rganish esa bolalarning ma'lum bir vazifaga e'tibor qaratib, maqsadga yo'naltirilgan bog'lanishlarni eslab qolish jarayonidir.

Guttentagning ta'kidlashicha, bolalar o'zlari uchun ma'lumotlarni eslab qolish jarayonida ko'proq maqsadli o'rganish usulini ishlatishga boshlashadi, bu esa ularning assotsiativ fikrlashni rivojlantirishga olib keladi. Tadqiqot natijalari, kichik yoshdagi bolalar va kattalar o'rtasida assotsiativ fikrlash jarayonlarida sezilarli farqlarni ko'rsatdi. Guttentagning tadqiqotiga ko'ra:

Bolalar (3-7 yosh): Kichik yoshdagi bolalar o'z tajribalariga asoslanib, stimuli orasidagi bog'lanishni tezda o'rganadilar, ammo ular bu bog'lanishlarni aniq va tizimli ravishda tushunishda qiynalishadi. Bu yoshdagi bolalar ko'pincha avtomatik o'rganishga moyil, ya'ni ular uchun bog'lanishlar intuitiv tarzda sodir bo'ladi.

O'rta yoshdagi bolalar (8-12 yosh): Ushbu yoshdagi bolalar uchun assotsiativ fikrlash jarayonlari sezilarli darajada rivojlanadi. Ular stimuli o'rtasidagi bog'lanishlarni yaxshiroq tushunadilar va maqsadli o'rganishga ham moyil bo'ladilar. Bu yoshdagi bolalar avvalgi yosh guruhlariga nisbatan o'rganish jarayonlarini aniqroq boshqaradilar.

Kattalar: Kattalar assotsiativ fikrlash jarayonlarini maqsadli tarzda amalga oshiradilar, ya'ni ular stimuli orasidagi bog'lanishlarni ongli ravishda izlashadi va ular o'z bilimlarini tushunish va eslab qolishda yuqori darajada tizimli yondoshuvni ko'rsatadilar.

Guttentagning tadqiqotining metodologiyasi assotsiativ fikrlash jarayonlarini bolalar va kattalar o'rtasida solishtirish uchun juda samarali bo'ldi. Tadqiqot natijalari bolalar yoshiga qarab assotsiativ fikrlash jarayonlarining rivojlanishini, avtomatik va maqsadli o'rganish jarayonlarining qanday farq qilishini ko'rsatdi. Kichik yoshdagi bolalar o'zlarining intellektual va kognitiv rivojlanishining dastlabki bosqichlarida turli stimuluslar o'rtasidagi bog'lanishni tezda o'rganadilar,

PEDAGOGIKA

ammo ularning fikrlash jarayoni ko'proq intuitiv va avtomatik bo'ladi. Kattalar esa o'z bilimlarini ongli ravishda tizimlashtirib, maqsadli o'rganish jarayonlarini amalga oshiradilar.

Guttentagning tadqiqoti assotsiativ fikrlash jarayonlarining bolalarning rivojlanishiga ta'sirini o'rganish uchun muhim ilmiy manba bo'lib xizmat qiladi. Bu tadqiqot, o'quvchilarning kognitiv rivojlanishiga, o'rganish metodikalariga va bolalar psixologiyasiga oid kelajakdagi tadqiqotlar uchun muhim asos yaratadi. Kichik yoshdagi o'quvchilarning assotsiativ fikrlash qobiliyatlari, albatta, yoshga qarab o'zgaradi. Guttentagning tadqiqotida bolalarning assotsiativ fikrlash qobiliyatlari va psixologik xususiyatlari orasidagi o'zaro bog'liqlikni tahlil qilgan holda, bu jarayonning yosh o'tgan sari rivojlanishini ko'rish mumkin. Bolalarning kognitiv va emosional rivojlanishi, ularning fikrlash jarayonlariga ta'sir qilishi mumkin. Masalan, kichik yoshdagi bolalar, odatda, o'zaro bog'langan ma'lumotlarni o'zlashtirishda kattalarga qaraganda ko'proq yordamga muhtoj bo'lishadi. Biroq, ularning assotsiativ fikrlash qobiliyati o'smirlik va yoshlik davrida rivojlanadi va ular ancha murakkab bog'lanishlarni yaratishga qodir bo'ladilar. Shuning uchun, o'qituvchilar va ota-onalar bolalarning assotsiativ fikrlashni qo'llab-quvvatlashda ularga ko'proq yo'l-yo'riq ko'rsatishi zarur.

Kichik yoshdagi bolalar uchun assotsiativ fikrlash jarayoni ularning rivojlanishida juda muhimdir, chunki bu jarayon orqali ular yangi bilimlarni o'zlashtiradilar va atrof-muhitni anglashni o'rganadilar. Guttentag tomonidan ta'kidlanganidek, avtomatik va maqsadli o'rganish jarayonlari bolalarning rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Assotsiativ fikrlashning samarali rivojlanishi, bola uchun nafaqat bilim olishni osonlashtiradi, balki ijtimoiy, emotsional va kognitiv jihatdan ham rivojlanishiga yordam beradi.

Guttentagning tadqiqoti, kichik yoshdagi bolalarning assotsiativ fikrlash qobiliyatining rivojlanish jarayonini va bu jarayonda psixologik xususiyatlarning qanday ta'sir ko'rsatishini aniq ko'rsatdi. Avtomatik va maqsadli o'rganish jarayonlari bolalar uchun farq qiladi va bu farqlar yoshga qarab o'zgaradi. Kichik yoshdagi bolalar, asosan, avtomatik o'rganish orqali bog'lanishlarni o'rganadilar, ammo maqsadli o'rganish orqali fikrlash qobiliyati o'smirlik davrida rivojlanadi. Bu jarayonlar bolalarning kognitiv rivojlanishiga, shuningdek, o'qitish metodologiyasiga ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, o'qituvchilar va ota-onalar bolalarning assotsiativ fikrlashni rivojlantirishda doimiy tarzda yordam berishlari muhimdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Guttentag, M. (2002). Associative thinking in children and adults: Development and cognitive processing. *Journal of Cognitive Development*, 7(4), 457-475.
2. Bjorklund, D. F. (2005). *Children's thinking: Cognitive development and individual differences*. Wadsworth Cengage Learning.
3. Vygotsky, L. (2004). *Mind in society: The development of higher psychological processes* (Revised edition). Harvard University Press.
4. Greenfield, P. M. (2000). *Developmental psychology: A life-span approach*. McGraw-Hill.
5. Siegler, R. S., & Alibali, M. W. (2005). *Children's thinking: Understanding children's cognitive development*. Pearson Education.
6. Garber, P., & Brooks-Gunn, J. (2007). Associative learning and its developmental role in cognitive processes. *Child Development Perspectives*, 1(1), 38-45.
7. Miller, P. H. (2009). *Theories of developmental psychology*. Worth Publishers.
8. Collins, A. M., & Quillian, M. R. (2000). Semantic memory and associative thinking in children and adults. *Cognitive Psychology*, 22(3), 225-278.
9. Clark, E. V. (2003). *First language acquisition: Methods, models, and research*. Cambridge University Press.
10. Gardiner, H. (2006). *Frames of mind: The theory of multiple intelligences* (2nd ed.). Basic Books.